

Rijkswaterstaat
Ministerie van Infrastructuur en Milieu

Natura 2000 ontwerp- beheerplan IJsselmeergebied 2016-2021

Publiekssamenvatting

Water. Wegen. Werken. Rijkswaterstaat.

*‘Een zorgvuldige balans
tussen natuur en gebruik
staat voorop’*

Inleiding

Het IJsselmeergebied kenmerkt zich door rust, ruimte en een rijke natuur. Een aantrekkelijk gebied om te wonen, werken en recreëren. Niet in de laatste plaats doordat de sporen van de cultuurhistorie nog zo duidelijk in het landschap aanwezig zijn. Het gebied is ook belangrijk voor de zoetwatervoorziening van een groot deel van ons land.

Wereldwijd loopt de biodiversiteit – de verscheidenheid aan planten- en diersoorten én hun leefgebieden – sterk terug. Via wet- en regelgeving proberen overheden het tij te keren. Het aspect gebiedsbescherming uit de Europese Vogel- en Habitatrichtlijnen is in ons land vastgelegd in de Natuurbeschermingswet (Nbwet). Het aspect soortenbescherming uit beide richtlijnen is verankerd in de Flora- en faunawet.

Om de beide richtlijnen beter en in samenhang te kunnen uitvoeren is afgesproken bepaalde soorten en habitats te beschermen in een Europees netwerk van natuurgebieden: de Natura 2000-gebieden. De Nederlandse overheid heeft ruim 160 Natura 2000-gebieden aangemeld. In december 2009 zijn de zes Natura 2000-gebieden in het IJsselmeergebied definitief aangewezen. Het zijn IJsselmeer, Markermeer & IJmeer, Zwarte Meer, Ketelmeer & Vossemeer, Veluwerandmeren, en Eemmeer & Gooimeer zuidoever. Allemaal waterrijke gebieden die belangrijk zijn voor vogels. De ondiepe delen en veel oevers zijn waardevolle habitats. Voor het IJsselmeer is in juni 2012 een wijzigingsbesluit gepubliceerd. Daarin zijn de doelstellingen voor fuut, nonnetje, grote zaagbek, dwergmeeuw en zwarte stern aangepast.

De aanwijzing tot Natura 2000-gebied houdt in dat maatregelen nodig zijn om natuurlijke habitattypen en populaties van wilde dier- en plantensoorten in het gebied te behouden of te herstellen. Maar dat kan niet zonder rekening te houden met de mensen die er wonen, hun boterham verdienen en hun vrije tijd doorbrengen. Om alles in goede banen te leiden, hebben rijk en provincies – het bevoegd gezag – het beheerplan Natura 2000 IJsselmeergebied opgesteld. Dat is gebeurd in nauwe samenspraak met terreinbeheerders, lokale overheden, bewoners, ondernemers, natuur- en recreatieorganisaties en andere direct belanghebbenden. Rijkswaterstaat Midden Nederland had hierbij het voortouw.

Het beheerplan beslaat de periode 2016 tot en met 2021. Het beschrijft hoe de natuurdoelen worden bereikt, terwijl tegelijkertijd economische activiteiten kunnen doorgaan. Het beheerplan geeft dus niet alleen aan welke natuurmaatregelen worden getroffen, maar ook welke overige activiteiten op welke wijze mogelijk zijn. Wat blijkt? Met het overgrote deel van het huidige gebruik van het gebied is niets aan de hand. Dat kan gewoon doorgaan. Voor een klein deel zijn nadere afspraken nodig.

Planperiode van zes jaar

Deze brochure geeft een samenvatting van het Beheerplan Natura 2000 IJsselmeergebied. Natuurlijk is iedereen benieuwd hoe het gebied zich in de periode 2016 tot en met 2021 ontwikkelt en of de maatregelen tot de beoogde resultaten leiden. Daarom worden de ontwikkelingen op de voet gevolgd en komt er een uitgebreide evaluatie. Die moet informatie opleveren voor het volgende beheerplan.

Leeswijzer

Deze brochure is een samenvatting van het Beheerplan Natura 2000 IJsselmeergebied. Het volledige beheerplan, inclusief de bijlagen voor de afzonderlijke deelgebieden, is beschikbaar op de website www.rwsnatura2000.nl.

De brochure begint met een algemeen hoofdstuk over het IJsselmeergebied met een beschrijving van de knelpunten die de natuur in de N2000-gebieden ondervindt en geeft dan aan welke maatregelen nodig en mogelijk zijn. Gevolgd door een uiteenzetting over het gebruik dat zonder meer kan doorgaan, de uitzonderingen daarop en de condities waaronder ook die kunnen doorgaan. Vervolgens wordt bekeken of met de voorgenomen maatregelen de doelen ook echt kunnen worden bereikt. En wat Natura 2000 mogelijk kan betekenen voor nieuwe activiteiten in de toekomst. Daarvoor zijn toetsingskaders opgesteld. Met een korte uiteenzetting daarover en over de plannen voor uitvoering en monitoring, die ook deel uitmaken van het beheerplan, eindigt het algemene deel.

De brochure geeft daarna in een hoofdstuk per deelgebied een beschrijving van de knelpunten en de belangrijkste opgaven. Voor gedetailleerde informatie, bijvoorbeeld over al dan niet vergunningplichtig gebruik, wordt steeds verwezen naar de documenten op de website www.rwsnatura2000.nl.

Disclaimer

Hoewel deze brochure met de grootste zorg is samengesteld, kunnen hieraan geen rechten worden ontleend. De tekst van het beheerplan is te allen tijde doorslaggevend. Alleen het beheerplan zelf staat open voor inspraak en eventueel beroep.

Inhoud

Inleiding	3
Algemeen	6
IJsselmeer	14
Markermeer & IJmeer	16
Zwarte Meer	18
Ketelmeer & Vossemeer	20
Veluwerandmeren	22
Eemmeer en Gooimeer Zuidoever	24
Colofon	26

Algemeen

De waarde van het IJsselmeergebied

Niet iedereen weet het, maar nergens anders in West-Europa is zo'n grote oppervlakte aan zoetwatermeren te vinden als in het IJsselmeergebied. Onder de Ramsar Conventie is het gebied aangewezen als 'wetland van internationale betekenis'. Vogels foerageren, broeden, ruïen, rusten en overwinteren hier in de ondiepe, voedselrijke randmeren of juist op het open water van IJsselmeer en Markermeer.

Zo heeft het gebied grote betekenis als broedgebied voor water- en moerasvogels en zijn de meren een belangrijke schakel in de vogeltrekroutes tussen Siberië en West-Afrika. Een groot deel van de vogels onderbreekt zijn trek om hier te rusten.

In het Zwarte Meer, de Veluwerandmeren, het IJmeer, Gooimeer en de Gouwzee, maar ook langs de Friese IJsselmeerkust zijn uitgestrekte waterplantenvelden te vinden. Deze zijn belangrijk voor vogelsoorten die waterplanten eten. Het open water van de randmeren en van het IJsselmeer en Markermeer zijn van belang voor schelpdiereters. Op het open water foerageren eveneens visetende watervogels.

In het gebied komen natuurlijke habitattypen voor die elders in Nederland bijna zijn verdwenen. Voor de Friese kust liggen duizenden hectaren aan waardevolle buitendijkse graslanden, rietvelden en zandplaten. Ze zijn, behalve als broed-, rust- en foerageergebied voor vogels, ook belangrijk voor (een alleen in Nederland voorkomende ondersoort van) de noordse woelmuis. Een goede waterkwaliteit, die past bij een zoet laaglandmeer, is de basis voor het rijke ecosysteem dat we hier vinden.

De knelpunten

Deze beschrijving wekt niet de indruk dat het slecht gaat met de natuur en voor veel soorten klopt die indruk. Maar voor sommige soorten en habitattypen is zorg wél op zijn plaats. Door een reeks van oorzaken is hun toestand (sterk) achteruitgegaan. Zonder maatregelen worden ze in hun voortbestaan bedreigd. In de aanwijzingsbesluiten van de N2000-gebieden staat om welke soorten en habitats het gaat en zijn instandhoudingsdoelen geformuleerd. Ook is erin te lezen hoe belangrijk het desbetreffende gebied is voor de instandhouding van een soort of habitatype.

Roerdomp

Vergelijken we de instandhoudingsdoelen met de huidige gegevens over omvang en kwaliteit van habitattypen en soorten (broed)vogels, dan zien we soms grote verschillen. Liggen de huidige aantallen beduidend lager dan de instandhoudingsdoelen, dan is er een knelpunt. Ook als deskundigen over de afgelopen jaren een negatieve trend signaleren, is sprake van een knelpunt.

De belangrijkste knelpunten in het IJsselmeergebied zijn:

1. onvoldoende kwaliteit en omvang van rietmoeras voor broedvogels
2. tekort aan broedgebieden op kale of schaars begroeide gronden
3. onvoldoende voedsel beschikbaar voor schelpdieretende en visetende watervogels
4. onvoldoende kwaliteit en omvang van bepaalde habitattypen
5. onvoldoende rust en ruimte voor vogels

Onvoldoende kwaliteit en omvang van rietmoeras voor broedvogels

De moerasbroedvogels waarom het hier gaat zijn roerdomp, purperreiger, bruine kiekendief, porseleinhoen, snor, rietzanger en grote karekiet. De doelstellingen voor de omvang van de populaties van deze vogels en de kwaliteit van hun leefgebied zijn ontleend aan situaties in het recente verleden. Dat er nu toch extra inspanningen nodig zijn voor het behoud van veel van deze soorten, heeft twee oorzaken. Allereerst worden de effecten merkbaar van een jarenlang tegennatuurlijk peilbeheer: 's zomers wordt het peil hoog gehouden, 's winters laag. Dit leidt ertoe dat in de winter te weinig rietland overstroomt en dat er onvoldoende rietstrooisel wegspoelt. Op den duur verruigen de rietlanden daardoor. De tweede oorzaak is het jaarlijks op grote schaal commercieel riet snijden. Hierdoor blijft er te weinig overjarig riet staan dat de vogels nodig hebben om veilig te kunnen broeden

Tekort aan broedgebieden op kale of schaars begroeide gronden

Vogels als visdief en bontbekplevier broeden op kale of schaars begroeide gronden. Andere soorten, waaronder de zwarte stern, de reuzenster en de aalscholver gebruiken dit soort gebieden graag om te rusten. Zonder gericht beheer raken de geschikte broedgebieden snel begroeid en dat speelt de vogels parten.

Onvoldoende voedsel voor vogels beschikbaar

Al sinds het begin van de jaren negentig dalen de aantallen van enkele vogelsoorten in het IJsselmeer en Markermeer/IJmeer sterk. Onder de vogels die bodemdieren eten zijn dat tafeleend, brilduiker, kuifeend en topper; bij de viseters fuut, nonnetje, grote zaagbek, dwergmeeuw en zwarte stern. De belangrijkste oorzaak is waarschijnlijk een dalend voedselaanbod, maar ook andere factoren spelen een rol. In het onderzoek naar de neerwaartse trends van vis- en mosseletende vogels is hier dieper op ingegaan.

Onvoldoende kwaliteit en omvang van bepaalde habitattypen

Het gaat allereerst om het habitatype ‘ruigten en zomen’. Daar zijn twee soorten van: de armere zandige plekken waar moerasspirea groeit en de meer drassige plekken waar we het harig wilgenroosje vinden. Steeds meer van deze plekken gaan achteruit door het oprukken van struiken en bomen.

Het habitatype ‘overgangs- en trilvenen’ komt nog in zeer kleine oppervlaktes voor in de buitendijkse gebieden langs de Friese kust van het IJsselmeer. De groenknolorchis is daar een kenmerkende soort. De omstandigheden zijn zodanig (geen dynamiek, voedselrijk water, verdroging) dat bosschages uiteindelijk geen ruimte meer overlaten voor dit habitatype. Alleen met langjarig beheer is het te redden.

Van het derde habitatype, ‘natte graslanden met wilde kievitsbloemen’, bevindt zich langs het Zwarte Water, in de omgeving van het Zwarte Meer, nog één van de grootste gebieden in Europa. Het is essentieel dat de soort zich hiervandaan verder kan verspreiden, want de kievitsbloem is in het wild op veel plekken al verdwenen of aan het verdwijnen. Kievitsbloemhooilanden vallen onder het habitatype ‘glanshaver- en vossenstaarhooilanden’. Dat zijn buitendijkse graslanden, die onder normale omstandigheden in de winter tot het vroege voorjaar overstroomd, waardoor het gras pas laat in het voorjaar gaat groeien. Maar doordat de buitendijkse graslanden niet of nauwelijks meer overstroomd, breidt dit habitatype zich niet meer uit. Daarvoor zijn ingrepen nodig in de vochttoestand en in het beheer.

Onvoldoende rust en ruimte voor vogels

In het IJsselmeergebied vinden tal van menselijke activiteiten plaats, zoals scheepvaart, visserij en recreatie. Slechts op een paar locaties veroorzaakt dat mogelijk knelpunten voor het behalen van de instandhoudingsdoelen. Op enkele plaatsen is in de nabije toekomst een knelpunt als gevolg van ontwikkelingen in de kleine watersport niet uit te sluiten. Vooral de verwachte verlenging van het watersportseizoen – als gevolg van langere zomers – kan verstoring opleveren voor wintergasten die al in de herfst neerstrijken in het IJsselmeergebied.

De maatregelen

De afgelopen jaren is onderzocht wat er voor nodig is om de natuurdoelen voor het gebied te realiseren. Daarbij is gekeken naar:

1. knelpunten in het ecosysteem die negatieve gevolgen hebben voor de natuurwaarden.
2. activiteiten in het gebied die mogelijk invloed hebben op de natuurwaarden.
3. maatregelen uit vastgesteld beleid die een positieve bijdrage kunnen leveren aan de natuurdoelen.
4. aanvullende maatregelen die genomen moeten worden om de doelen te kunnen realiseren.

Het beheerplan kijkt per deelgebied welke instandhoudingsdoelen in de planperiode wel en niet worden gehaald bij voortzetting van het huidige beheer en het huidige gebruik. Soms blijkt dat extra inspanningen nodig zijn om de doelen te behalen.

Maatregelen in de eerste planperiode zijn vooral gericht op het tegengaan van verdere verslechtering voor soorten en habitattypen die de ‘goede staat van instandhouding’ nog niet hebben bereikt. De Kamerbrief Aanpak Natura 2000 van de staatssecretaris van EL&I (14 september 2011, TK 2011-2012, 230499) vormt de leidraad bij het prioriteren van maatregelen voor de eerste beheerplanperiode.

Verbetering rietmoeras voor broedvogels

In het Ketelmeer & Vossemeer hebben de moerasranden prioriteit gekregen. Net zoals de rietranden in de aangrenzende Natura 2000-gebieden Zwarte Meer en Veluwerandmeren, zijn deze moerasranden in de afgelopen tien jaren kwalitatief sterk achteruitgegaan. En dit terwijl het een van de laatste gebieden in ons land is waar de grote karekiet nog zou kunnen gedijen. Deze moerasbroedvogel kwam in de jaren vijftig van de vorige eeuw nog met duizenden paren overal in laag-Nederland voor. Maar het voortbestaan van de soort is inmiddels ernstig bedreigd. De grote karekiet heeft vitale, overjarige, in het water staande rietkragen nodig.

Ook het herstel van de moerasgebieden langs de Friese kust van het IJsselmeer duldt geen uitstel. Als daar niet snel wat gebeurt, verslechtert het leefgebied van enkele soorten met instandhoudingsdoelen, waaronder de roerdomp en de bruine kiekendief, onherstelbaar.

Behalve de grote karekiet en de roerdomp bevindt ook het porseleinhoen zich in de gevarenzone. Daarom wordt al in de eerste planperiode gewerkt aan verbetering van de kwaliteit en de omvang van rietmoeras voor broedvogels. Onder meer door het rietland op te schonen om veroudering en verruiging tegen te gaan. Een andere maatregel is cyclisch maaibeheer waardoor meer variatie in het riet ontstaat.

Eén beheerplanperiode zal niet voldoende zijn om de beoogde situatie helemaal te bereiken, maar in de tweede periode zal het naar verwachting lukken, in ieder geval in het Ketelmeer & Vossemeer en de Veluwerandmeren, en deels in het Zwarte Meer.

Creëren van broedgebied op kale gronden

Voor de broedvogels op kale of schaars begroeide gronden langs het IJsselmeer – de visdief en de bontbekplevier – dreigt leefgebied te verdwijnen als niet al in de eerste planperiode wordt ingegrepen. Daarom worden op enkele plekken op eilandjes, ver van vijanden zoals vossen en ratten, broedplaatsen gecreëerd. Door deze plekken kaal te maken én te houden, zullen de doelen voor de bontbekplevier en visdief mogelijk al in de eerste planperiode worden gehaald. Wanneer de spieringstand zich heeft hersteld, kan aan uitbreiding van de broedgelegenheid worden gedacht.

Onderzoek naar beschikbaarheid van voedsel voor vogels

Al geruime tijd wordt gesignaleerd dat de omvang van populaties van enkele soorten watervogels afneemt. Het betreft vogelsoorten die vis of schelpdieren eten. Sinds enkele jaren is onderzoek gaande naar de oorzaken van deze ‘autonome neergaande trends’ (ANT). In 2014 is de ANT-studie afgesloten met een advies over de kosten en de haalbaarheid van de instandhoudingsdoelen voor deze vogelsoorten.

Verbetering van voedselbeschikbaarheid voor vogels

De resultaten van de ANT-studie naar de mogelijke afname van voedsel voor vogels in het IJsselmeer en Markermeer & IJmeer kunnen ook voor het Zwarte Meer, het Ketelmeer & Vossemeer en het Eemmeer & Gooimeer Zuidoever van belang zijn. Zeker omdat er enkele maatregelen worden genomen om de voedselvoorziening voor watervogels (vis, schelpdieren) te verbeteren en veilig te stellen. Maatregelen voor mossel- en visetende watervogelsoorten in het IJsselmeer zullen ook positief doorwerken op dezelfde soorten in de andere meren. De vogels zitten immers dichtbij en er is een openwaterverbinding tussen deze wateren en het IJsselmeer. Vooralsnog zal hierdoor in de eerste beheerplanperiode een verdere achteruitgang worden voorkómen. Volledige doelrealisatie wordt dan voor deze soorten voorzien voor latere beheerplanperiodes.

De beroepvisserij neemt in het kader van de Nbwet-vergunning maatregelen om sterfte van watervogels die in netten of fuiken verstrikt raken te verminderen. Maatregelen voor de Kaderrichtlijn Water om de vistrek te bevorderen (alsmede ook de aanleg van de ‘vismigratierivier’), hebben mogelijk ook een gering gunstig effect op de visetende watervogels.

Verbetering van kwaliteit en omvang habitattypen

Om de kwaliteit van het habitatype 'ruigten en zomen' te verbeteren wordt het maaibeheer drastisch aangepast. Verruigde delen worden gemaaid en er wordt meer variatie aangebracht in het maaien van de rietstroken, zowel wat betreft de tijdstippen als de plekken. Eén planperiode moet voldoende zijn om de natuurdoelen te bereiken.

Voor de natte graslanden aan de oostkant van het Zwarte Meer is de inzet van het aangepast beheer: herstel van de graslanden en een beheer dat is gericht op uitbreiding van de kievitsbloemen. Op termijn is het ook nodig het terrein te vernatten.

Het beheer van de weinige plekken waar het habitatype overgangs- en trilvenen nog voorkomt, is een kwestie van lange adem. Eén of mogelijk zelfs twee planperiodes zullen niet voldoende zijn. Maar als resultaat van langjarig en bestendig beheer komt misschien zelfs de groenknolorchis terug. De beheermaatregelen bestaan uit maaien, afvoeren van het maaisel, en eenmalig plaggen.

Toename rust en ruimte voor vogels

In het algemeen geldt voor het hele IJsselmeergebied een door de recreatiesector én natuurorganisaties opgestelde gedragscode die door de betrokken partijen via adequate communicatie onder de aandacht wordt gebracht van eindgebruikers. Voor het borgen van rust en ruimte op enkele kwetsbare locaties, zoals de Gouwzee, Pampushaven en de oeverzone bij Muiden, hanteert het bevoegd gezag de 'Rust- en recreatiebenadering'. Hierbij wordt – aanvullend op de gedragscode – specifieke voorlichting gegeven over de betreffende gebieden. Monitoring van gebruik en gedrag zal uitwijzen of deze aanpak voldoende effectief is of dat uiteindelijk verdergaande maatregelen nodig zijn. Voor een aantal kitesurflocaties is tussen de partijen afgesproken de verstoring te beperken door de begrenzing van de kitesurfgebieden aan te passen, nadrukkelijker aan te geven, of door in bepaalde perioden naar elders uit te wijken. Voor enkele andere locaties, bijvoorbeeld rond de Kreupel en in de IJsselmonding, is in overleg met de recreatie- en natuurorganisaties vastgesteld dat de toegankelijkheid van die gebieden zal moeten worden beperkt. EZ zal daartoe een toegangsbeperkingsbesluit op grond van art. 20 Nbwet nemen.

Gedragscode

Na lange discussie is met recreatie- en natuurorganisaties afgesproken dat de partijen door middel van een gedragscode voor IJsselmeergebruikers de verstoring van vogels helpen voorkomen. De gedragscode is gebaseerd op medeverantwoordelijkheid, voorlichting en bewustwording. Waterrecreanten krijgen door middel van planmatige voorlichting informatie over het belang van rust voor vogels in bepaalde perioden en bepaalde zones in het hele IJsselmeergebied. Speciale aandacht gaat daarnaast uit naar enkele knelpuntlocaties. Deze actie, waarvoor ook de betrokken sectoren initiatieven nemen, moet voldoende rust voor vogels waarborgen. Gedurende de beheerplanperiode wordt gemonitord of dit afdoende resultaat oplevert.

Menselijke activiteiten

In principe zijn activiteiten die het behalen van de instandhoudingsdoelen in een gebied belemmeren, niet toegestaan. In termen van Natura 2000: ze hebben dan 'significante effecten'. Maar als de effecten zodanig worden verzacht dat de natuurdoelen niet in gevaar komen, kunnen de activiteiten wél doorgaan.

Over welke activiteiten gaat het dan?

Nadere Effectenanalyse

Om dat te kunnen bepalen, is een Nadere effectenanalyse (NEA) uitgevoerd, voorafgegaan door een globale toetsing, de 'voortoets'. Eerst zijn alle activiteiten in en rond de Natura 2000-gebieden in kaart gebracht. Op basis van het oordeel van deskundigen en de best beschikbare wetenschappelijke kennis is bepaald welke activiteiten mogelijk het behalen van de natuurdoelen belemmeren. In een tweede fase heeft het NEA-onderzoek zich toegespitst op verzachtende maatregelen en op de effecten als gevolg van alle activiteiten in het IJsselmeergebied bij elkaar (cumulatieve toets). Ook de mogelijke invloed van activiteiten buiten de Natura 2000-gebieden (externe werking) is onderzocht. Gebleken is dat cumulatie niet noopt tot extra verzachtende maatregelen en dat in de huidige situatie externe werking nagenoeg geen rol speelt.

Vier categorieën activiteiten

Het beheerplan onderscheidt vier categorieën activiteiten:

1. van vergunningplicht vrijgestelde activiteiten zonder specifieke voorwaarden.
2. van vergunningplicht vrijgestelde activiteiten mét specifieke voorwaarden.
3. vergunningplichtige activiteiten die (afzonderlijk) vergund blijven.
4. niet-vergunningplichtige activiteiten, die wel verzachtende maatregelen vereisen.

Voor de eerste twee categorieën huidige vergunningplichtige activiteiten vervangt het beheerplan de vergunning, al dan niet onder specifieke voorwaarden. Alle activiteiten zijn gebonden aan de algemene of generieke voorwaarde: 'De activiteiten wijzigen niet in aard, omvang, intensiteit en tijd in betekende mate t.o.v. de getoetste situatie'. Een aantal vergunningplichtige activiteiten blijft afzonderlijk vergund. De vierde categorie is weliswaar niet vergunningplichtig, maar kan – eventueel in combinatie met andere activiteiten – toch negatieve effecten hebben die verzachtende maatregelen nodig maken. Het merendeel van de huidige niet-vergunningplichtige activiteiten heeft geen effecten op Natura 2000; er zijn dus ook geen verzachtende maatregelen voor nodig.

Voortoets

De voortoets heeft uitgewezen dat 70 tot 80 procent van het huidige gebruik geen negatieve effecten heeft en zonder meer kan doorgaan. Dat geldt bijvoorbeeld voor de beroepsscheepvaart en vrijwel alle recreatievaart. Bestaande lozingen van stoffen blijven buiten beschouwing, omdat deze al onder algemene regels door Rijkswaterstaat aan het waterkwaliteitsbeleid worden getoetst en daarbij ook is gebleken dat ze aan de strengere eisen van de Natuurbeschermingswet voldoen.

Maar ook de overige 20 à 30 procent van het gebruik kan doorgaan, mits aan enkele voorwaarden wordt voldaan of verzachtende maatregelen worden genomen. Meer hierover is te vinden bij de beschrijving van de deelgebieden. Hieronder gaan we kort in op het peilbeheer, omdat dat een activiteit is die alle gebieden raakt.

Peilbeheer in het hele gebied

Het huidige peilbeheer is niet goed voor het behalen van de natuurdoelen van enkele habitattypen en vogelsoorten die het van rietoevers moeten hebben. Maar een natuurlijker peilbeheer lost de problemen niet meteen op vanwege de steile oevers in het gebied. Nog afgezien van het feit dat verandering van het peilbeheer grote invloed heeft op de veiligheid, de watervoorziening en de scheepvaart. Het Deltaprogramma, dat nagaat hoe Nederland kan anticiperen op de gevolgen van de klimaatverandering, werkt een strategie uit voor het peilbeheer op de lange termijn. Dat kan leiden tot een nieuw peilbesluit. Tot het zover is, voorziet het beheerplan in het verbreden en afvlakken van oevers en herinrichting van rietland om de effecten van het huidige peilbeheer te verzachten. Tegelijk wordt hierdoor het rendement van een flexibel peilbeheer voor de natuur vergroot.

Sociaal economische gevolgen

In het beheerplan wordt uitgebreid beschreven waaraan activiteiten in het gebied moeten voldoen, zoals voorwaarden die worden gesteld aan vrijstelling van vergunningplicht voor bepaalde activiteiten, verzachtende maatregelen voor andere activiteiten en kaders voor vergunningverlening van nieuwe activiteiten. Hiermee weten betrokkenen waar zij aan toe zijn en wat het beheerplan voor hen betekent.

De meeste natuurdoelen zullen worden gehaald zonder dat er voor de burger onaanvaardbare sociaal economische gevolgen of beperkingen van ontwikkelingsruimte zullen optreden. Waar de natuurdoelen niet worden gehaald, zullen de partijen die de Natura 2000 maatregelen uitvoeren een extra inspanning moeten plegen, ten opzichte van het bestaande natuurbeleid, om deze doelen in het IJsselmeergebied te kunnen halen. Het gaat hierbij met name om inrichting en beheer van de oevergebieden.

Toetsingskaders

Het zal inmiddels duidelijk zijn: economische activiteiten in het IJsselmeergebied blijven mogelijk, niet alleen nu, maar ook in de toekomst. Wie plannen heeft voor nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten, vindt in het beheerplan handvatten om te kunnen bepalen of er effecten zijn op de instandhoudingsdoelen. Het document Toetsingskaders, dat deel uitmaakt van het beheerplan, geeft voor verschillende activiteiten kaders die van belang zijn voor vergunningverlening onder de Natuurbeschermingswet. Het gaat om:

- Toetsingskader voor zandwinning en nuttig toepassen van sediment.
- Toetsingskader doorsnijding ecologische trekroutes.
- Toetsingskader beroepsvisserij randmeren.
- Toetsingskader beroepsvisserij IJsselmeer en Markermeer.
- Toetsingskader jachthavenuitbreidingen.
- Toetsingskader lozingen van stoffen.
- Toetsingskader jacht, wildbeheer en schadebestrijding.
- Toetsingskader maaien van waterplanten.

Monitoring en handhaving

In de zes jaar van de planperiode zijn voortdurend monitoringgegevens nodig om de uitvoering te kunnen controleren en om te kunnen nagaan of de doelen worden bereikt. Monitoring stelt de beheerders in staat om tussentijds bij te sturen. Voor de monitoring wordt zoveel mogelijk gebruikgemaakt van bestaande meetnetten.

Hoe het toezicht op de verschillende categorieën activiteiten en de handhaving van de regels wordt georganiseerd, staat in het handhavingsplan. Vanzelfsprekend wordt aangesloten bij de bestaande handhavingsstructuren en werken de handhavende instanties nauw samen. Naarmate de bekendheid met de afgesproken regels groeit, zullen de handhavers bij geconstateerde overtredingen vaker repressief optreden.

Rivierdonderpad

Rollen en taken in de uitvoering van het beheerplan

Rijkswaterstaat en het ministerie van Economische zaken zijn samen met de IJsselmeerprovincies Noord-Holland, Fryslân, Flevoland, Overijssel, Gelderland en Utrecht verantwoordelijk voor het uitvoeren van de maatregelen en afspraken in het beheerplan. De waterbeheerder RWS en de verscheidene terrein beherende organisaties nemen feitelijk de instandhoudingsmaatregelen. Partijen zijn zelf verantwoordelijk voor het nemen van verzachtende maatregelen, die samenhangen met het gebruik dat zij van het gebied maken. Toezicht en handhaving in het kader van de Natuurbeschermingswet vallen onder het bevoegd gezag dat ook verantwoordelijk is voor de vergunningverlening, ofwel: de provincies en het ministerie van EZ. Elke beherende partij is verantwoordelijk voor de monitoring in het eigen beheergebied. Communicatie is een gezamenlijke verantwoordelijkheid van de partijen die het bevoegd gezag vormen.

Op de volgende pagina's is meer te lezen over de knelpunten, de belangrijkste opgaven en de maatregelen per deelgebied.

IJsselmeer

In het IJsselmeer doen zich alle knelpunten voor die genoemd zijn in het hoofdstuk “Algemeen”. Bij de aanpak van de knelpunten wordt gebruik gemaakt van de resultaten van het onderzoek naar de autonome neergaande trends (ANT). De aanpak van enkele specifieke knelpunten worden nader toegelicht.

Aanwezigheid van geschikte broedgebieden garanderen

Struiken en bosschages rukken op. Daardoor is er weinig kale grond meer over waarop de bontbekplevier en de visdief kunnen broeden. De terreinbeheerders zorgen ervoor dat ten minste het eilandcomplex de Kreupel en delen van de Friese kust geschikt blijven als broedgelegenheid voor deze soorten. Door ook de verstoring rondom de Kreupel aan te pakken, is het mogelijk de instandhoudingsdoelen te halen.

Rust en ruimte garanderen

Hoe kun je rust en ruimte garanderen voor beschermde vogelsoorten, zonder meteen allerlei activiteiten te verbieden? Het beheerplan somt de maatregelen voor het IJsselmeer op. Kitesurfen op de huidige manier is op de locaties Lemmer, Stavoren, Hindeloopen, Kornwerderzand, Makkum en Mirnserklif zonder specifieke voorwaarden toegestaan. De kitesurflocaties bij Medemblik en bij It Soal bij Workum worden duidelijker begrensd, waardoor verstoring wordt voorkomen. Verstoring van de kitesurflocatie bij Andijk valt niet ter

plaatse te verzachten. Daarmee blijft deze kitesurflocatie vergunningplichtig. Bij het eilandcomplex ‘de Kreupel’ wordt de van het vaarwater af te sluiten kustzone verruimd van 150 tot 300 meter om de rust voor water vogels en (broedende) kolonievogels te kunnen garanderen. Voorlichting en een actieve rol van de recreatiesector bij het uitdragen van de afgesproken gedragscode, moeten in principe voldoende zijn om de effecten van de toename van de recreatievaart en het windsurfen te beheersen. Kleinschalige ingrepen schermen bovendien enkele surflocaties af van kwetsbare gebieden.

Op het militair schietterrein Breezanddijk wordt een breed arsenaal aan militaire middelen getest, wat een behoorlijk geluidseffect kan veroorzaken. In de omgeving ligt geschikt leefgebied voor fuut, bergeend, smient, krakeend, tafeleend, kuifeend, topper, brilduiker, nonnetje en grote zaagbek binnen de verstoringzone. Om te voorkomen dat de activiteiten op het schietterrein het behalen van de doelen voor deze watervogels in de weg staat, zijn grenzen gesteld aan het aantal dagen en de periode dat het terrein mag worden gebruikt.

Terreinbeheer graslanden blijft gericht op kemphaan, niet op kolgans

Het huidige agrarische beheer van de natte, buitendijkse graslanden is gericht op het aantrekkelijk maken en houden van het grasland als broedgebied voor de kemphaan. Het gevolg van het – voor de kemphaan gewenste – verschrallingsbeheer is dat de graslanden minder geschikt worden als foerageergebied voor kolganzen en brandganzen. De draagkracht is ondanks vele jaren verschrallingsbeheer nog altijd groot genoeg voor de ganzen en er is dan ook geen probleem voor deze soorten. Om die reden wordt het bestaande beheer, ten behoeve van de kemphaan, doorgezet. Dit is des te meer acceptabel aangezien het in Nederland goed gaat met de populaties kolganzen en brandganzen (goede landelijke staat van instandhouding en positieve trends in het IJsselmeer), terwijl het landelijk niet goed gaat met kemphaan en er voor het IJsselmeer een uitbreidingsdoelstelling geldt.

Toetsingskaders IJsselmeer

Voor vergunningverlening van nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten zijn op het IJsselmeer van toepassing:

- Toetsingskader voor zandwinning en nuttig toepassen van sediment.
- Toetsingskader doorsnijding ecologische trekroutes.
- Toetsingskader beroepsvisserij IJsselmeer en Markermeer.
- Toetsingskader jachthavenuitbreidingen.
- Toetsingskader jacht, wildbeheer en schadebestrijding.
- Toetsingskader maaien van waterplanten.

Markermeer & IJmeer

De reeds voorgenomen luwtmaatregelen in de Hoornse Hop zullen zeker positief bijdragen aan de soorten van het open water in het Markermeer & IJmeer. Monitoring in het kader van het onderzoek naar de neerwaartse trend zal moeten uitwijzen of dit voldoende is.

Voedselbeschikbaarheid in het IJsselmeer en Markermeer & IJmeer

Het probleem van de dalende aantallen vis- en mosseletende vogels is in het algemene deel al aan de orde gekomen. De ANT-studie heeft begin 2014 geresulteerd in een advies over de haalbaarheid en betaalbaarheid van de instandhoudingsdoelstellingen en -maatregelen voor de betreffende soorten. Uit deze beoordeling is af te leiden dat de doelstelling voor de 1e beheerplanperiode, het voorkómen van verdere verslechtering, met de in dit beheerplan ingezette en/of genoemde andere bestaande maatregelen gehaald zal worden. Het gaat dan o.a. om maatregelen met betrekking tot de beroepsvisserij en de realisatie van TBES (ToekomstBestendig EcoSysteem), waaronder o.a. de realisatie van luwtmaatregelen Hoornse Hop en de aanleg van Marker Wadden. Op basis van de in deze periode uit te voeren monitoring zal voor de volgende beheerplannen worden gezien of intensivering of aanvullingen op die maatregelen nodig zijn om ook in de volgende beheerplanperiode het doel te bereiken.

Aanwezigheid van geschikte broedgebieden garanderen

Voor de visdief (die er broedt) en de zwarte stern (die er rust) is de aanwezigheid van kale gronden in het gebied belangrijk. Op de locaties Hoeckelingsdam wordt de grond daarom kaal gemaakt én gehouden. Dit is een eerste voorwaarde om de doelen voor de visdief te bereiken. Of die doelen voor visdief en zwarte stern dan ook werkelijk worden gehaald, is toch nog twijfelachtig. Het broedsucces van deze sternsoorten is namelijk ook afhankelijk van het visaanbod. De matige spieringstand blijft een knelpunt, gerelateerd aan de voedselbeschikbaarheid voor viseters. Het is afwachten in welke mate een betere regulering van de spieringvisserij zal leiden tot herstel van de spieringstand. Wanneer de spieringstand weer voldoende is toegenomen, kan worden gedacht aan uitbreiding van broedgelegenheid.

Rust en ruimte garanderen

Het Markermeer & IJmeer zijn aantrekkelijke gebieden voor verschillende recreatieve activiteiten. Deze kunnen verstoring effect hebben op de fuut, grote zaagbek, krakeend, kuifeend, smient, tafeleend, krooneend en meerkoet. Dit zijn namelijk verstoringgevoelige soorten. Het beheerplan bevat maatregelen die rust en ruimte kunnen garanderen, zonder activiteiten te verbieden.

In de gebieden Warder, Hemmeland en Muiderberg beoefenen kitesurfers hun sport binnen een afstand van 700 meter – dat is de verstoringafstand – van beschermde soorten. Om verstoring van de brilduiker, smient, kuifeend, meerkoet en het nonnetje te voorkómen, zijn voor deze gebieden enkele specifieke voorwaarden van kracht. In Warder wordt kitesurfen alleen toegestaan in het zomerhalfjaar en bij Hemmeland alleen in het voorjaar. Bij Muiderberg is kitesurfen het hele jaar toegestaan, alleen moet de begrenzing nadrukkelijker worden aangegeven.

De toename van het windsurfen en de kleine recreatievaart bij Pampushaven Noord, voor de kust van Muiden en in het zuidelijk deel van de Gouwzee kan in de toekomst mogelijk een knelpunt vormen voor de fuut, grote zaagbek, kuifeend, nonnetje, meerkoet, tafeleend, krakeend en krooneend. Daar is gekozen voor de 'Rust- en recreatiebenadering'. Voor de ontwikkeling van jachthavens is in het beheerplan een toetsingskader opgenomen om verstoring van rustgebieden te voorkomen. Dankzij deze maatregel wordt de doelstelling voor de genoemde vogelsoorten bereikt.

Toetsingskaders Markermeer & IJmeer

Voor vergunningverlening van nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten zijn op het Markermeer en IJmeer van toepassing:

- Toetsingskader voor zandwinning en nuttig toepassen van sediment.
- Toetsingskader doorsnijding ecologische trekroutes.
- Toetsingskader beroepsvisserij IJsselmeer en Markermeer.
- Toetsingskader jachthavenuitbreidingen.
- Toetsingskader jacht, wildbeheer en schadebestrijding.
- Toetsingskader maaien van waterplanten.

Zwarte Meer

Net zoals in bijna alle andere Natura 2000-deelgebieden in het IJsselmeergebied is de achteruitgang van de rietmoerassen langs het Zwarte Meer een knelpunt. Zowel het jarenlange tegennatuurlijke peilbeheer als het commerciële riet snijden heeft negatieve gevolgen voor het areaal en de kwaliteit van de rietmoerassen.

Effecten onnatuurlijk peilbeheer opvangen door inrichting en beheer

In potentie kan het Zwarte Meer een belangrijke bijdrage leveren aan het behoud van populaties van vogels die broeden en leven in rietmoeras, zoals roerdomp, grote karekiet, snor, purperreiger, rietzanger en porseleinhoen. Een rietmoeras met jong en oud riet door elkaar, met verschillende maaiveldhoogtes en veel overgangen tussen riet en water, biedt de meeste kansen voor een rijke en diverse populatie rietvogels.

Inrichtings- en beheermaatregelen kunnen het areaal vergroten en de kwaliteit van het rietmoeras in het Zwarte Meer verbeteren. Oevers worden afgevlakt en verbreed als mitigatie van de effecten van het peilbeheer. Daarnaast past de terreinbeheerder het rietbeheer en de inrichting van het rietland aan. Ook worden in verband met de Kaderrichtlijn Water nieuwe ondiepten en vooroevers aangelegd, wat nieuw leefgebied voor rietvogels oplevert.

Dankzij deze maatregelen ontstaat binnen het bestaande rietmoeras een grotere variatie, waardoor de kwaliteit als leefgebied voor moerasvogels aanzienlijk toeneemt. Dankzij deze kwaliteitsverbetering worden binnen zes jaar de doelen behaald voor de roerdomp, grote karekiet, snor, purperreiger en rietzanger. Voor het bereiken van het doel voor de purperreiger moeten minimaal de voedselgebieden in het binnendijks gelegen achterland intact blijven. Voor het effect van de maatregelen ook zichtbaar is in de populatie van het porseleinhoen zijn we waarschijnlijk een beheerplanperiode verder. Deze soort is afhankelijk van geschikte foerageergebieden in binnendijkse gebieden. Ook wintertaling en pijlstaart profiteren in meer of mindere mate van de kwaliteitsverbetering van het rietmoeras en de oeverzones.

Herstel en uitbreiding van glanshaver- en vossenstaarthooilanden

In de eerste beheerplanperiode moet het beheer van het rietmoeras worden aangepast naar een meer cyclisch en gefaseerd maaibeheer. Hierdoor blijven de natuurwaarden behouden. Daarnaast is het nodig het terrein te vernatten. Voor een deel (17 ha) zal dat al in de eerste planperiode gebeuren in samenhang met werkzaamheden aan de N331. In de tweede planperiode zal de resterende 23 ha moeten worden vernat. Na het vernatten is het zaak maa- en verschrallingsbeheer voort te zetten. Deze maatregelen zorgen ervoor dat de uitbreidingsdoelstelling voor het habitatype 'glanshaver- en vossenstaarthooilanden' binnen bereik komt.

Toetsingskaders Zwarte Meer

Voor vergunningverlening van nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten zijn op het Zwarte Meer van toepassing:

- Toetsingskader doorsnijding ecologische trekroutes.
- Toetsingskader beroepsvisserij Randmeren.
- Toetsingskader jacht, wildbeheer en schadebestrijding.
- Toetsingskader maaien van waterplanten.

Ketelmeer & Vossemeer

Het behoud van de populaties broedende moerasvogels en het garanderen van rust en ruimte in de IJsselmonding zijn de belangrijkste knelpunten in het Ketelmeer & Vossemeer.

Effecten onnatuurlijk peilbeheer en rietbeheer opvangen door inrichting en beheer

Voor de rietmoerassen in het Ketelmeer & Vossemeer geldt precies hetzelfde als wat hierover is gezegd bij het Zwarte Meer. Ook hier moeten inrichtings- en beheermaatregelen soelaas bieden om populaties van vogels die broeden en leven in rietmoeras, zoals roerdomp, grote karekiet en porseleinhoen te behouden. KRW-maatregelen om de land-waterovergangen te vergroten dragen hier al iets aan bij. Aanvullende maatregelen bestaan onder andere uit het aanpassen van het maaibeheer en herinrichting van het rietland. Hierdoor ontstaat een grotere variatie binnen het bestaande rietmoeras, waardoor de kwaliteit als leefgebied voor moerasvogels aanzienlijk toeneemt. Het is overigens twijfelachtig of de doelen binnen één periode worden gehaald. Waarschijnlijk zijn er twee beheerplanperiodes nodig om het leefgebied voldoende te herstellen en daarmee de gewenste draagkracht te realiseren.

Rust en ruimte garanderen in IJsselmonding

De IJsselmonding is het leefgebied van broedende vogels en watervogels die erg gevoelig zijn voor verstoring door recreatie. De eilandjes in de monding zijn allemaal per kano en andere kleine bootjes bereikbaar. Om nu en in de toekomst rust te garanderen voor broedende vogels en watervogels in dit kwetsbare gebied, worden enkele eilandjes afgesloten voor kleinschalige recreatie. Deze maatregel is tot stand gekomen in overleg met vertegenwoordigers van de recreatiesector, de natuurorganisaties, de terreinbeheerders en de gemeenten. In het gebied blijft voldoende recreatieruimte over en op specifieke locaties is de rust gegarandeerd.

Toetsingskaders Ketelmeer en Vossemeer

Voor vergunningverlening van nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten zijn op het Ketelmeer en Vossemeer van toepassing:

- Toetsingskader doorsnijding ecologische trekroutes.
- Toetsingskader beroepsvisserij Randmeren.
- Toetsingskader jachthavenuitbreidingen.
- Toetsingskader jacht, wildbeheer en schadebestrijding.
- Toetsingskader maaien van waterplanten.

Veluwerandmeren

Twee knelpunten springen eruit in het Natura 2000-gebied Veluwerandmeren: de effecten van het onnatuurlijk peilbeheer en het garanderen van rust en ruimte voor vogels. Welke maatregelen worden getroffen en helpen ze ook?

Effecten onnatuurlijk peilbeheer en rietbeheer opvangen door inrichting en beheer

Zowel het jarenlange onnatuurlijke peilbeheer als het commerciële rietsnijden heeft negatieve gevolgen voor het areaal en de kwaliteit van de rietmoerassen langs de Veluwerandmeren. In het algemene deel wordt hier uitgebreid op ingegaan. In potentie kunnen de Veluwerandmeren een belangrijke bijdrage leveren aan het behoud van populaties van moerasbroedvogels, zoals de roerdomp en de grote karekiet. De maatregelen die hiervoor worden getroffen, bestaan deels uit het aanpassen van het maaibeheer en deels uit het vergraven van de oever en het herstel van waterriet. Uitgangspunt is dat de herstelmaatregelen uit het programma Integrale Inrichting Veluwe Randmeren (IIVR) worden uitgevoerd. Van cruciaal belang is bijvoorbeeld de aanleg van een 'ecolint' bij Elburg. Met het geheel van maatregelen worden de instandhoudingsdoelen voor de roerdomp en de grote karekiet gehaald.

Rust en ruimte garanderen

Windsurfen vindt verspreid over de Veluwerandmeren plaats. De kans bestaat dat hierdoor vogels worden verstoord tijdens het foerageren, rusten, slapen of broeden. In het kader van het Integrale Inrichtingsplan Veluwerandmeren (IIVR) wordt een groot rustgebied in het Veluwemeer gerealiseerd. Het project Waterfront Harderwijk voorziet in twee rustgebieden ten noorden en ten zuiden van Harderwijk. Zodra deze rustgebieden er zijn, hebben de vogels voldoende uitwijkmogelijkheden en heeft het windsurfen op de Veluwerandmeren geen wezenlijke gevolgen. Mochten deze rustgebieden er onverhoopt niet komen, dan zullen de effecten van het windsurfen de komende jaren goed in de gaten worden gehouden. Bij enkele belangrijke rustgebieden wordt extra scherp opgelet of windsurfers hier wegblijven. De windsurfers krijgen voorlichting over het belang van het gebied voor vogels en over de rol die zij zelf kunnen spelen.

Toetsingskaders Veluwerandmeren

Voor vergunningverlening van nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten zijn op de Veluwerandmeren van toepassing:

- Toetsingskader doorsnijding ecologische trekroutes.
- Toetsingskader beroepsvisserij Randmeren.
- Toetsingskader jachthavenuitbreidingen.
- Toetsingskader jacht, wildbeheer en schadebestrijding.

Eemmeer en Gooimeer Zuidoever

Het belangrijkste knelpunt in het Eemmeer en de Zuidoever van het Gooimeer is het onderhoud van de broedgebieden voor pionierbroedvogels.

Aanwezigheid van geschikte broedgebieden garanderen

Voor pionierbroedvogels (de visdief) is nu nog voldoende broedgebied van geschikte kwaliteit aanwezig. Maar om dit zo te houden, is onderhoud van het broedgebied van groot belang. De opgave is om voor de pionierbroedvogels kale, predatorvrije en rustige eilandjes te behouden. Als deze maatregel wordt uitgevoerd, komt het broedsucces van de visdief niet verder in het geding.

Fotobijschrift
aanleveren

Toetsingskaders Eemmeer en Gooimeer Zuidoever

Voor vergunningverlening van nieuwe activiteiten of uitbreiding van bestaande activiteiten zijn op het Eemmeer & Gooimeer Zuidoever van toepassing:

- Toetsingskader doorsnijding ecologische trekroutes.
- Toetsingskader beroepsvisserij Randmeren.
- Toetsingskader jachthavenuitbreidingen.
- Toetsingskader jacht, wildbeheer en schadebestrijding.
- Toetsingskader maaien van waterplanten.

Colofon

Uitgegeven door
Rijkswaterstaat

In samenwerking met
Ministerie van Economische zaken,
provinsje Fryslân, provincie Overijssel,
provincie Flevoland, provincie Gelderland,
provincie Noord-Holland en provincie
Utrecht

Informatie
www.rijkswaterstaat.nl
0800-8002
(ma t/m vr 07.00 - 20.00 uur, zaterdag,
zondag en feestdagen 10.00 – 18.30 uur,
gratis)

Samengesteld door
Rijkswaterstaat, Royal HaskoningDHV en
Tauw bv

Kwaliteitsborging
Rijkswaterstaat

Fotografie
KINA Natuur + Outdoor Stockfotografie,
IVVR, Falco Hassink (i.o.v. Provincie
Flevoland), Stockbureau Nationale
Beeldbank

Datum
april 2016

Status
Ontwerp-beheerplan Natura 2000

Dit is een uitgave van

Rijkswaterstaat

Kijk voor meer informatie op
www.rijkswaterstaat.nl
of bel 0800 - 8002
(ma t/m vr 07.00 - 20.00 uur,
zaterdag, zondag en feestdagen
10.00 – 18.30 uur, gratis)

April 2016 | WD0416LL039